

УДК 37.014.6:005.6

Т. О. ДМИТРЕНКО

Херсонський державний університет, Херсон

К. В. ЯРЕСЬКОХарківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, Харків

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В УПРАВЛІННІ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ

Розглядаються основні теоретичні результати дослідження диференціації та інтеграції в управлінні навчальними закладами. Обґрунтовано багаторівневий характер диференціації: технологічна, горизонтальна, вертикальна. Методологічною основою диференціації є системний підхід і факторний аналіз педагогічної системи.

Ключові слова: диференціація, інтеграція, управління навчальним закладом, педагогічна система, цілісність, теоретико-методологічні засади, організація, етапи процесу навчання, оптимізація, критерій, обмеження, модель об'єкта.

Постановка проблеми. Диференціація та інтеграція широко розповсюджені в соціальній, економічній, політичній, культурній, освітній сферах. У словниковій літературі представлені визначення понять: диференціація – поділ, розчленування цілого на якісно відмінні частини; інтеграція – об'єднання в ціле будь-яких окремих частин [8, с.175; 232]. Аналіз визначень показує, що об'єктом диференціації й результатом інтеграції є цілісності, які включають компоненти і зв'язки, виконують певні функції і характеризуються емерджентними якостями.

У спеціальних словниках розкрито взаємозв'язок диференціації та інтеграції. Так, С.У. Гончаренко в Українському педагогічному словнику розглядає взаємопов'язані процеси диференціації та інтеграції, якими супроводжується розвиток наукового пізнання. Диференціація, на думку автора, полягає в появі кількох наук, що детальніше і глибше вивчають коло явищ, яке до цього було предметом дослідження однієї науки. Інтеграція полягає у взаємопроникненні методів, виробленні спільного для ряду наук підходу до вивчення й опису явищ [2, с.95]. На жаль, у поданих вище й інших визначеннях не зосереджується увага на тому, що є підґрунтям диференціації та інтеграції. Ця обставина викликає певні утруднення в пізнанні сутності процесів, їх значення для розвитку наук.

З середини ХХ ст. загальна педагогіка почала поступовий перехід із замкненої науки, що вивчає лише проблеми середньої школи, у відкрити, яка реалізує широке коло взаємозв'язків з філософією, психологією, соціологією, кібернетикою. Як наслідок – поява наук: філософія виховання, педагогічна психологія, кібернетична педагогіка тощо. На цьому підґрунті виникла система педагогічних наук: педагогіка вищої школи, соціальна педагогіка, спеціальна педагогіка та ін. Їх основу склав інваріант – структурна схема педагогічної системи інформаційного типу – результат диференціації на компоненти: цілі, принципи, зміст, методи, форми спільної діяльності, а також суб'єкти – педагоги, учні і зв'язки – прямі, зворотні. Цей тип диференціації було названо горизонтальною (одноплослинною). Раніше він був реалізований ученими-кібернетиками в структурній схемі системи управління інформаційного типу і став підґрунтям виникнення сукупності наук – галузей кібернетики (технічна, біологічна, економічна тощо).

Однак, частина учених розглядає процеси навчання, виховання, розвитку поза системою, не пов'язує диференціацію педагогіки з наявністю педагогічної систе-

ми. Виникає суперечність між необхідністю вивчати процеси диференціації та інтеграції, їх значення для розвитку науки і відсутністю єдиних поглядів на існування педагогічної системи як основи цих процесів.

Метою статті є визначення теоретико-методологічних засад диференціації та інтеграції в педагогіці, зокрема їх вплив на формування нового напрямку – управління навчальними закладами.

Виклад основного матеріалу. В кінці 70-х рр. російським ученим В.П. Беспальком було обгрунтовано ідею стосовно існування педагогічної системи, в якій мають місце процеси навчання, виховання, розвитку. Автор розповсюдив цю ідею не тільки на взаємодію суб'єктів у класі, аудиторії тощо, але й на роботу з підручником. У своїй книзі «Теория учебника: дидактический аспект» В.П. Беспалько запропонував уважати предметом науки педагогічну систему [1]. Технологічна диференціація педагогічної системи за функціями організації, управління, спілкування привела до появи різних структурних схем [4]:

- педагогічна система організації з компонентами: педагоги, учні, цілі, принципи, зміст, методи, форми спільної діяльності;
- педагогічна система управління з компонентами: педагоги, цілі, принципи, зміст, методи, форми, діяльність учнів;
- педагогічна система спілкування педагогів і учнів по каналах прямого і зворотного зв'язків.

Як показано в роботах А.І. Берга, В.П. Беспалька, Ю.А. Конаржевського, Л.П. Леонтьєва, Н.Ф. Тализіної, В.О. Якуніна та інших учених, дослідження питання вдосконалення педагогічної системи слід здійснювати з використанням методів і засобів кібернетики. Так, Л.П. Леонтьєв і О.Г. Гохман застосували методи математичного моделювання і експертного оцінювання для рішення завдань оптимізації навчального плану спеціальності, програми дисципліни, змісту лекції, розподілу матеріалу на окремі лекції, прогнозування результатів навчання тощо [5]. Для рішення поставлених завдань учені використовували апарат теорії графів. Нами було показано, що в деяких випадках краще користуватися матрицею [3].

Горизонтальна диференціація педагогічної системи дозволяє сформулювати питання її оптимізації (Т.О. Дмитренко, О.В. Молчанюк, Т.В. Лаврик). Постановка завдання оптимізації ґрунтується на якісному і кількісному описі її компонентів. Так, якісний опис використовується у процесі побудови моделі діяльності суб'єктів; цілі, а також деякі обмеження (матеріальні, часові) можуть бути описані кількісно. Найбільші утруднення викликають описи об'єкта управління – навчальної діяльності учнів. Цей складний об'єкт слід описувати з різних боків (горизонтальна диференціація другого порядку). Перший бік – опис суб'єкта діяльності, об'єкта, процесу, засобів, результатів. Другий бік – розмежування діяльності учіння і діяльності, що засвоюється в учінні (продукти: зміна суб'єкта, перетворення об'єкта, відповідно). Третій бік – виділення пізнавального і конструктивно-перетворювального аспектів діяльності, що дозволяє розділити технологію навчання на етапи:

- орієнтовний (системоутворювальний фактор – організація як вплив на особистість учня з боку педагога);
- пізнавально-перетворювальний (системоутворювальний фактор – управління як вплив на діяльність учня);
- контрольовано-рефлексивний (системоутворювальний фактор – спілкування як обмін інформацією в прямому і зворотному напрямках).

Орієнтовний етап, у свою чергу, має підетапи: усвідомлення необхідності, можливості, технології засвоєння матеріалу дисципліни. Пізнавально-перетворювальний етап здійснюється за підетапами: оволодіння базовим блоком (сукупністю понять), інформаційним блоком першого рівня (модель об'єкта), інформацій-

ним блоком другого рівня (характеристики об'єкта, отримані за допомогою його моделі).

Четвертий бік системного опису навчальної діяльності вимагає виявлення елементів творчості. Відповідно дихотомічної моделі, навчальна діяльність включає творчі і нетворчі компоненти. Категоріальний апарат, що дозволяє їх віддзеркалити, – це поняття продуктивного і репродуктивного. Творчість локалізується на кожному етапі завдяки присутності відповідних компонентів.

Диференціація навчальної діяльності за її сутністю дозволяє розробити модель для вирішення питання переходу від прямого управління, співуправління до самоуправління діяльністю учнів (відповідно, на орієнтовному етапі превалює пряме управління, на пізнавально-перетворювальному – співуправління, на контрольно-рефлексивному – самоуправління).

Отже, горизонтальна і технологічна диференціація педагогічної системи дозволила вирішити завдання проектування педагогічної технології на рівні статички, тобто обґрунтувати основні етапи. Відповідно системного підходу, це дозволило описати стан об'єкта, визначити його властивості і відношення. З точки зору вимог діалектичних принципів детермінізму й історизму, цього недостатньо. Слід зосередитися на виявленні змін в об'єкті, аналізі процесів, причин руху і розвитку об'єкта. Вирішити ці питання можливо, якщо застосувати метод вертикальної диференціації педагогічної системи, тобто розглянути індивідуальну систему (суб'єкт – учень), групову (суб'єкти – педагоги й учні), навчального закладу (суб'єкти – керівництво навчального закладу, педагоги, учні). Для того, щоб виявити зміни, які відбуваються в педагогічній системі на різних рівнях ієрархії, необхідно обґрунтувати сукупність факторів, що обумовлюють ці зміни.

Відомо, що в системах, компонентами яких є люди (єргатичних), основними факторами виступають об'єктивний, суб'єктивний, особистісний і людський [9]. Прийнято класифікувати фактори на зовнішні і внутрішні. Об'єктивний і суб'єктивний належать до зовнішніх, а особистісний і людський – внутрішніх. Зовнішні фактори йменують умовами. «Але умови – це лише ті фактори, які сприяють змінам у речі, а самі по собі їх не викликають. Вони створюють фон, на якому розгортається перетворення можливості в дійсність, але самі не обумовлюють безпосередньо цю можливість. Остання завжди визначається внутрішніми факторами, внутрішніми закономірностями функціонування й розвитку об'єкта» [6, с. 256]. Частіше всього факторний аналіз використовується на початкових етапах дослідження: обґрунтування суперечностей, визначення проблеми, шляхів її вирішення. Педагогічне дослідження, як правило, спирається на сукупність факторів, пов'язаних із законами функціонування педагогічних об'єктів, зокрема навчання, виховання, розвитку, соціалізації тощо. Вказані процеси відбуваються через організацію, управління, спілкування, і тому вони підкоряються дії законів: необхідної різноманітності, зворотного зв'язку, екстремальності, зовнішнього доповнення.

Відповідно до логіки дослідження, надамо опис факторів і визначимо їх зв'язок із законами управління. Об'єктивний фактор відбиває реальність, що існує незалежно від людини. Вона стає об'єктом діяльності і виступає в таких формах, які неповно і неточно (ідеалізовано) відбивають природні форми. Мова йде про моделі реальних об'єктів пізнання. Розвиток об'єктивного фактора упродовж ХХ ст. поставив перед світом ряд проблем, що включають соціальний, економічний, науковий і культурний виміри, а також нашу здатність відповідати їм. Освіта має привести суспільство до створення глобальних знань, які б відповідали глобальним викликам – продовольчій безпеки, зміни клімату, розподілу водних ресурсів, міжкультурного діалогу, запровадження відтворювальних джерел енергії та охорони здоров'я (Комюніке Всесвітньої конференції з вищої освіти «Нова динаміка

вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» ЮНЕСКО, Париж, 5-8 липня 2009р.). У цих умовах суттєво зростає роль суб'єктивного фактора. Вища освіта має виховувати соціально відповідального фахівця з метою покращення нашого розуміння глобальних проблем, а також шляхів їх розв'язання. Розвитку об'єктивного і суб'єктивного факторів властиві суперечності. Обидва фактори стрімко змінюються, але темпи змін об'єктивного фактора набагато більші. Уплив суперечностей на процеси в педагогічній системі може бути послаблений через використання принципів професійної спрямованості навчання й розвитку, наступності в змісті, методах і формах діяльності, перспективності організації й управління на всіх рівнях: індивідуальному, груповому, навчального закладу.

Особистісний фактор відбиває багатоманітність якостей особистостей як суб'єктів педагогічної системи. У процесі навчання має місце суперечність між рівнем розвитку учня і тими завданнями, які слід вирішувати. Як було доведено відомими вченими (М.М. Скаткін, А.О. Кірсанов та інші), ця суперечність є рушійною силою навчання, якщо використовувати принцип природовідповідності, тобто врахування потреб, можливостей, інтересів кожного учня. У цьому полягає сутність особистісно орієнтованого підходу, широко розповсюдженого в сучасних технологіях навчання.

Людський фактор – важлива умова здійснення навчання, що віддзеркалює місце і роль людини в складній системі, компонентом якої вона виступає. Диференціація людського фактора за його сутністю включає таку сукупність: мотивація, система цінностей, активність, ініціатива, духовний і матеріальний рівень життя людини тощо. Суперечності людського фактора виникають зокрема через те, що в навчальних закладах (середніх, вищих) не повністю викоринений авторитарний стиль управління, що не сприяє формуванню творчих особистостей; домінуючим є репродуктивний метод засвоєння матеріалу дисциплін. Як правило, має місце груповий спосіб навчання, а дидактичні основи колективного способу розроблені недостатньо. У більшості вищих навчальних закладів не вистачає засобів управління навчальною, навчально-творчою і науково-дослідною роботою студентів, зокрема конспектів лекцій, методичних рекомендацій, підручників, робочих зошитів тощо.

Висновки. Аналіз суперечностей, які виникають при дії факторів (об'єктивного, суб'єктивного, особистісного, людського), свідчить, що існує проблема проектування системи управління навчальним закладом, використання якої дозволяє зменшити їх вплив. Систему слід створювати як результат інтеграції диференційованих частин (горизонтальна, технологічна, вертикальна диференціація), з урахуванням дії законів необхідної різноманітності, зворотного зв'язку, екстремальності, зовнішнього доповнення. Основу функціонування системи мають складати принципи професійної спрямованості, природовідповідності, гуманізації, перспективності управління як поступовий перехід від прямого управління, співуправління до самоуправління.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку концептуальних засад диференціації педагогічних об'єктів у процесі проектування системи управління навчальним закладом.

Список використаної літератури

1. Беспалько В.П. *Теория учебника: Дидактический аспект.* / В.П. Беспалько. – М.: Просвещение, 1988. – 160с.
2. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник.* / С.У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 374с.
3. Дмитренко Т.А. *Управление учебной деятельностью студентов в процессе изучения технических дисциплин: Пособие для преподавателей инж.-пед. вузов* / Т.А. Дмитренко. – Свердлов. инж.-пед. ин-т. – Свердловск, 1990. – 45с.

4. Дмитренко Т.О. Педагогічний процес: багатовимірний аналіз // Актуальні питання навчання та виховання особистості: зб. наук. пр. / За заг. ред. В.М. Гриньової. – Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2009. – С. 11-19.

5. Леонтьев Л.П., Гохман О.Г. Проблемы управления учебным процессом: математические модели. / Л.П. Леонтьев, О.Г. Гохман. – Рига: Зинатне, 1984. – 332с.

6. Материалистическая диалектика как научная система / Под ред. А.П. Шентулина. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1983. – 296с.

7. Человек: Философские аспекты сознания и деятельности / Т.И. Адуло, А.И. Антипенко, Е.А. Алексеева и др.; под. ред. Д.И. Широканова, А.И. Петрущика. – Мн.: Наука и техника, 1989. – 208с.

8. Словник іншомовних слів / Укладачі: С.М. Морозов, Л.М. Шкарпунта. – Київ: Наукова думка, 2000. – 662с.

Т.А. Дмитренко

Херсонский государственный университет, Херсон

Е.В. Ярьсько

Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, Харьков

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ В УПРАВЛЕНИИ УЧЕБНЫМИ ЗАВЕДЕНИЯМИ

Рассматриваются основные теоретические результаты исследования дифференциации и интеграции в управлении учебными заведениями. Обоснован многоуровневый характер дифференциации: технологическая, горизонтальная, вертикальная. Методологической основой дифференциации является системный подход и факторный анализ педагогической системы.

Ключевые слова: дифференциация, интеграция, управление учебным заведением, педагогическая система, целостность, теоретико-методологические основы, организация, этапы процесса обучения, оптимизация, критерий, ограничение, модель объекта.

T.A. Dmitrenko

Kherson State University, Kherson

K.V. Jaresko

Kharkiv National Pedagogical University named after G.S.Skovoroda, Kharkiv

DIFFERENTIATION AND INTEGRATION IN MANAGEMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article deals with the basic theoretical results of the research of differentiation and integration in management of educational institutions. The multimeasured description of differentiation is provided: technologic, horizontal and vertical. The systems approach and factor analysis of pedagogical system make methodological basis of differentiation.

Key words: differentiation, integration, management of educational institutions, pedagogical system, entirety, theoretical and methodological bases, organization, stages of process of learning, optimization, criterion, confinement, model of the object.